CARACTERUL TEOCENTRIC AL CULTULUI DIVIN ORTODOX

1. *Trăsăturile generale ale cultului divin ortodox*

Este îndeobşte cunoscută şi foarte adesea apreciată, chiar de creştini aparţinând altor confesiuni, că nota dominantă şi caracteristică Ortodoxiei este cea rugătoare, concretizată în mulţimea rânduielilor de slujbă, constituind toate la un loc *cultul divin*. El este compus din două grupe de servicii divine: o grupă de servicii oficiate în diferite ocazii pentru o singură persoană sau un grup de credincioşi (ne referim aici la sfintele taine şi la ierurgii) iar cea de-a doua constituie serviciu divin zilnic al Bisericii Ortodoxe din care fac parte cele şapte *Laude bisericeşti*[1], încununate de Sfânta Liturghie. Aceasta din urmă este centrul tuturor manifestărilor liturgice ortodoxe. Nimic nu se suprapune Sfintei Liturghii şi nimic nu se substituie ei. Ea se plasează şi în centrul vieţii duhovniceşti a credincioşilor. Fiecare credincios trăieşte şi se manifestă între o liturghie şi cealaltă. Din momentul în care el a ieşit de la o Liturghie începe deja să se apropie de următoarea Liturghie, aşa încât viaţa lui este o permenentă rostogolire de la o Liturghie care tocmai a trecut la o Liturghie care se apropie, dar totodată şi o rostogolire permanentă de la ospăţul liturgic la care suntem chemaţi să participăm pe pământ, către ospăţul la masa Stăpânului în împărăţia lui Dumnezeu. *Şi a zis către ei: Mult am dorit să mănânc cu voi acest Paşti, înainte de patima Mea. Căci zic vouă că de acum nu voi mai mânca din acestea, până când se vor împlini în împărăţia lui Dumnezeu*, spune Mântuitorul (*Lc* 22,15-16), iar mai departe adaugă: *Şi eu vă rânduiesc vouă împărăţie, precum mi-a rânduit Mie Tatăl Meu, ca să mâncaţi şi să beţi la masa Mea, în împărăţia Mea...* (*Lc* 22,30).

[1] Cele şapte slujbe divine, care alcătuiesc serviciul liturgic zilnic al Bisericii Ortodoxe, denumite la un loc: Cele şapte laude bisericeşti, în ordinea în care se succed ele in cadrul unei zile liturgice, sunt: Vecernia, Pavecerniţa (Dupăcinarea), Miezonoptica, Utrenia şi Ceasul I, Ceasul III, Ceasul VI, Ceasul IX.

Acest loc şi statut aparte al Sfintei Liturghii, în cadrul cultului divin, este scos în evidenţă şi de numirile ce i-au fost date. Ea este *cerul pe pământ*[2], *taina împărăţiei*[3], sau *Taina iubirii, culmea şi izvorul întregii vieţi creştine*[4]. Cultul divin, în general, şi Sfânta Liturghie, în special, reprezintă spaţiul în care prezentul întâlneşte veşnicia, hotarul unde temporalul atinge eternitatea. Aici *suntem răpiţi şi înălţaţi într-un punct în care veşnicia se încrucişeză cu timpul, iar în acest punct noi devenim contemporani reali ai evenimentelor biblice de la Geneză până la Parusie*[5].

Cultul divin ortodox are câteva trăsături care-l individualizează în cadrul vieţii liturgice al celorlate confesiuni creştine. Între acestea menţionăm:

- vechimea formelor şi a rânduielilor de cult, prin care înţelegem că formele de cult actuale păstrează legătura strânsă şi neântreruptă cu trecutul. Răsăritul creştin *nu a inovat* şi *şi nu a modificat* nimic, ci a dezvoltat ceea ce s-a dezvoltat în veacul apostolic şi în cele imediat următoare[6]. Un exemplu adânc grăitor în acest sens îl constituie partea principală a Sfintei Liturghii în care darurile de pâine şi vin sunt aduse pe Sfântul Altar pentru a fi sfinţite. Aceleaşi elemente şi acte săvârşite la Cina cea de Taină se întâlnesc deopotrivă în veacurile III-IV şi în rânduiala Sfintei Liturghii săvârşită şi în prezent[7].

[2] Sfântul Ioan din Kronstadt, *Liturghia: cerul pe pământ, cugetări mistice despre Biserică şi cultul divin ortodox*, trad. de Boris Buzilă, Editura Deisis, Sibiu, 1996.

[3] Alexandre Schememann, *Euharistia, Taina împărăţiei*, trad. de Pr. Boris Răduleanu, Editura Anastasia, Bucureşti.

[4] Pr. Claudiu Dumea, *Taina iubirii. Sfânta Liturghie comentată şi meditată*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice, Bucureşti, 1996.

[5] Paul Evdokimov, *Ortodoxia*, trad. de Arhiereu vicar Dr. Irineu Ioan Popa, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1996, p. 262.

[6] Pr. Prof. Dr. Ene Branişte, *Liturgica generală*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1996, p. 77.

[7] La Cina cea de Taină Hristos a luat pâinea, a binecuvântat-o, a frânt-o şi a dat-o ucenicilor săi, iar când le-a oferit paharul a mulţumit Tatălui (*Mt* 26, 26-27). Existenţa acestor elemente în structura Liturghiei primare este confirmată de cele mai vechi

- caracterul sacrificial şi ierarhic, prin care se afirmă relitatea că în centrul întregului cult divin ortodox se află Sfânta Liturghie în cadrul căreia se reaminteşte şi se reactulizeză, perpetuându-se în timp, până la sfârşitul veacurilor, Jertfa Mântuitorului Hristos şi că aceasta se aduce prin mijlocirea ierarhiei sacramentale. Ierarhia bisericească nu se suprapune Bisericii şi nu se substituie lui Hristos, ci rămâne în Biserică şi lucrează *cu puterea lui Hristos*[8]. Această poziţie a ierarhiei bisericeşti în Biserică şi în cadrul cultului divin este exprimată clar prin denumirea de *slujitori* dată tuturor deţinătorilor treptelor ierarhice.

- uniformitatea şi stabilitatea este o altă trăsătură definitorie a cultului divin ortodox. Când ne referim la uniformitate nu înţelegem o uniformitate rigidă şi absolută, ci una care permite mici variaţiuni de formă specifice diferitelor tradiţii locale. Însă în ceea ce priveşte fondul rânduielilor de cult el este identic în toată lumea ortodoxă[9]. Această uniformitate este susţinută de norme precise şi fixe, unanim admise şi aplicate. Stabilirea cultului este rezultatul respectării şi păstrării rânduielilor liturgice în forma în care ele au

documente. - Pe larg despre aceasta la Preot Prof. Dr. Petre Vintilescu, *Liturghierul explicat*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, ediţia a II-a, Bucureşti, 1998, pp. 239-279. Rânduiala statornicită de Mântuitorul Hristos, la Cina cea de Taină, şi experimentată de Biserică de-a lungul timpului a fost păstrată până astăzi în structura Sfintei Liturghii în toate bisericile Ortodoxe. În Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur citim: *şi acesta (Hristos) venind şi toată rânduiala cea pentru noi plinind, în noaptea întru care a fost vândut şi mai vârtos Însuşi pe Sine s-a dat pentru viaţa lumii, luând pâinea cu sfintele şi preacuratele şi fără de prihană mâinile Sale, mulţumind şi binecuvântând, sfinţind şi frângând, a dat Sfinţilor Săi Ucenici şi Apostoli, zicând...* - Vezi *Liturghier*, Bucureşti, 1980, p. 137.

[8] Poziţia slujitorului sfinţit în cadrul cultului divin este subliniată şi de unele texte liturgice. Spre exemplu în rugăciune de dezlegare (absolvire) pe care preotul sau episcopul o rosteşte în partea finală a Tainei Mărturisirii, după ce credinciosul şi-a mărturisit păcatele, se spune: *Domnul şi Dumnezeul nostru Iisus Hristos, cu harul şi cu îndurările iubirii sale de oameni, să te ierte pe tine fiule (N), şi să-ţi lase toate păcatele. Şi eu nevrednicul preot şi duhovnic, cu putere ce-mi este dată...* - Vezi *Molitfelnic*, Bucureşti, 1998, p. 60.

[9] În statutul de organizare al fiecărei Biserici Ortodoxe locale este stipulat faptul că Biserica respectivă păstreză unitatea dogmatică, liturgică şi canonică cu întreaga Biserică Ortodoxă - Vezi Art. 2 din *Statutul pentru organizarea şi funcţionarea Bisericii Ortodoxe Române*, în *Legiuirile Bisericii Ortodoxe Române*, Bucureşti 1953, p. 5.

avut-o în primele secole creştine. Aceasta nu înseamnă că Ortodoxia nu este preocupată de problema adaptării cultului cerinţelor impuse de contextul, de fiecare dată nou, în care ea face cunoscut lumii mesajul Sfintei Evanghelii. Această adaptare, însă, este realizată nu prin trunchiere sau comprimare, modalitate datorită căreia învăţătura de credinţă exprimată prin intermediul formelor de cult nu mai este suficient de transparentă, ci printr-o încercare permanentă de a face accesibil tuturor generaţiilor aceleaşi adevăruri de credinţă cu ajutorul aceloraşi rânduieli de cult. Astfel, adaptarea este o lucrare intensivă şi nu extensivă sau prin reducere. Motivul, frecvent invocat, că lumea nu mai are timp ne descoperă o altă realitate, anume că răbdarea trebuie restaurată şi adaptată. Este greu să credem că cine nu poate *suporta* un serviciu divin duminical de trei ore va putea suporta veşnicia. În plus, considerăm că într-o lume dominată de instabilitate, în care instabilitatea ne apare ca o stare de normalitate, sau altfel spus, instabilitatea este un alt mod de a spune binelui rău şi răului bine, uniformitatea şi stabilitatea liturgică sunt vocaţii ale Bisericii şi şanse pentru credincioşii ei.

- bogăţia, varietatea şi frumuseţea formelor externe este o altă notă specifică vieţii liturgice ortodoxe. Prin ea adevărurile mântuitoare sunt propăvăduite şi explicate celor ce intră în spaţiul liturgic. Actele simbolice, mişcările şi gesturile liturgice relevează ceea ce este tainic, ascuns.

- caracterul comunitar sau eclesiologic, trăsătură potrivit căreia persoana umană este privită permanent ca parte a comunităţii rugătoare. Modul în care sunt alcătuite rânduielile de cult şi formele liturgice face să fie evitate izolarea şi singularizarea persoanei umane în relaţia cu Dumnezeu, extremă ce caracterizează protestantismul, sau pierderea identităţii persoanei prin includerea ei într-o masă de oameni impersonală şi iresponsabilă, extremă tipică ideologiilor comuniste. În biserică ne rugăm toţi pentru trebuinţele tuturor[10]. Această relitate este exprimată foarte clar în

[10] Pr. Prof. Dr. Ene Branişte, op. cit., p. 79.

modul de administrare al Sfintelor Taine. După rânduiala tradițională, comună Ortodoxiei și Romano-Catolicismului, Sfintele Taine sunt administrate în relație directă cu Sfânta Liturghie[11], serviciul divin la care participă întreaga comunitate. Cu toate acestea, deși participă întreaga comunitate, toate Tainele se administrează personal și individual.

- pancosmismul sau universalismul cultului divin ortodox, care în esență se referă la lucrarea sfințitoare a Bisericii îndreptată nu numai spre persoana umană, ci și spre întreaga făptură care suspină și are dureri până acum (*Romani* 8,22). Potrivit psalmistului făptura toată este întoarsă spra Dumnezeu slăvindu-L (*Ps* 18,1) și drept urmare primește binecuvâtarea și darurile lui Dumnezeu. În finalul Sfintei Liturghii, în rugăciunea de concediere a credincioșilor (numită rugăciunea amvonului), Dumnezeu este invocat ca Cel de la care vine toată darea cea bună și tot darul desăvârșit[12].

- caracterul epifanic și eshjatologic al cultului. Pe de o parte, cultul divin descoperă pe Dumnezeu și Dumnezeu însuși continuă să ni se descopere în spațiul liturgic. Cuvântul divin ni se constituie într-un alt mod în care Dumnezeu vorbește lumii[13]. Pe de altă parte, cultul divin ne orientează spre veșnicie și ne descoperă ceea ce ea este[14].

[11] Pr. Lector Viorel Sava, *Popas în spațiul liturgic*, în *Candela Moldovei*, nr. 8-10, 1995.

[12] *Liturghier*, p. 158.

[13] Despre aceasta în articolul nostru intitulat: *Limbajul liturgic al lui Dumnezeu*, în *Candela Moldovei*, nr. 1, 1999.

[14] Miezonoptica, sau slujba de la miezul nopții, este una dintre Laudele bisericești cu un pronunțat caracter eshatologic, accentuat și de lecturile și imnurile ce o compun. Unul dintre aceste imne are acest conținut: *Iată Mirele vine în miezul nopții și fericită este sluga pe care o va afla priveghind; dar nevrednică este cea pe care o va afla lenevindu-se. Vezi, suflete al meu, cu somnul să nu te îngreunezi, ca să nu te dai morții, și afară de împărăție să te încui...* - Vezi *Ceaslov*, București, p. 25. Penultima duminică înainte de începerea Postului Sfintelor Paști are de asemeni, conținut eshatologic, ea anticipând judecata din urmă. Din acest motiv ea este numită Duminica înfricoșatei judecăți. Vezi și Sfântul Ioan din Kronștadt, *o.c.*, p. 182.

2. *Teocentrismul cultului divin ortodox.*

Prezența lui Dumnezeu printre noi este o prezență reală și continuă. Această prezență îmbracă forme variate. Între acestea notăm: cuvântul Sfintei Scripturi, sintetizat în Sfânta Evanghelie, cartea de cult care se păstrează pe Sfânta Masă de pe Altarele bisericilor ortodoxe. Ea este indispensabilă săvârșirii Sfintelor Taine. Prezența ei este înfățișarea simbolică a prezenței reale a lui Hristos, Cuvântul Însuși. "Sfânta Evanghelie Întruchipează pe Hristos"[15], spune Nicolae Cabasila, unul dintre cei mai valoroși tâlcuitori liturigici ai Răsăritului creștin din perioada post - patristică; un alt mod al prezenței reale a lui Dumnezeu în Biserică este icoana. Între icoană și Liturghie, în special, ca și între arta și arhitectura bisericească, pe de o parte, și cultul divin, pe de altă parte există o relație foarte strânsă. În toate bisericile ortodoxe, inclusiv în cele modest împodobite este obligatorie prezența celor două icoane numite împărătești, a Mântuitorului și a Maicii Domnului de o parte și de alta Ușilor Împărătești. Iar atunci când Sfânta Liturghie se săvârșește în afara bisericii disciplina canonică impune ca obligatorie prezența acelorași icoane. Icoana Mântuitorului Hristos este chipul prezenței reale a lui Dumnezeu, iar icoanaMaicii Domnului, cea dintâi dintre sfinți, este semnul simbolic al prezenței reale a sfinților. Din acest motiv ele pot fi considerate și o sinteză a întregului locaș de cult așa încât chiar și atunci când săvârșim Sfânta Liturghie în alt loc decât în biserică, datorită celor două icoane, noi săvârșim Sfânta Liturghie tot în biserică; în cele din urmă, prezența reală și plenară a lui Dumnezeu în mijlocul nostru se continuă până la sfârșitul veacurilor prin Sfânta Împărtășanie.

Începuturile cultului creștin constituie și începutul unei noi etape pentru relația omului cu Dumnezeu. Stăpânul care inspiră frică în Vechiul Testament devine Părintele iubitor prin întruparea

[15] Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea Dmnezeieștii Liturghii și Despre viața lui Hristos*, trad. de Pr.Prof. Dr. Ene Vraniște și Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, ediția a II-a, București, 1989, p. 58.

Fiului Său. Deşi continuăm să-l numim pe Dumnezeu, în imne şi rugăciuni, Stăpânul nostru, iar pe noi robii Săi, acesti termeni nu mai reflectă relaţia specifică Legii Vechi. Sensurile lor au fost înnoite fundamental de vreme ce Stăpânul însuşi a făcut experienţa robului, luând chip de rob (*Filipeni* 2, 7).

Dumnezeu, cel în Treime slăvit este obiectul tuturor actelor noastre de cult. În slujbele religioase uneori preamărim pe toate persoanele Sfintei Treimi, alteori pe fiecare Persoană în parte fără excluderea celorlalte.

Unele dintre rugăciunile care alcătuiesc rânduiala zilnică de slujbă a Bisericii sunt adresate Sfintei Treimi. Parte din ele au apărut în perioada ereziilor antitrinitare şi au fost folosite de Biserică drept mijloace de propovăduire şi de apărare a credinţei în Sfânta Treime. Rugăciunea: *Nădejdea mea este Tatăl, scăparea mea este Fiul, acoperământul meu este Duhul Sfânt, Treime Sfântă slavă ţie*", remarcabilă prin concizia şi claritatea ei, pusă în mod eronat pe seama Sfântului Ioanichie cel Mare (sec. IX), poate fi urmărită în documente până în prima jumătate a secolului V[16], apărând menţionată împreună cu alte texte asemănătoare în conţinutul lor, în Viaţa Sfântului Axenţiu din Bitinia (+470)[17]. În perioada de maturitate deplină a imnografiei de inspiraţie pur creştrină astfel de texte abundă, pătrunzând în rânduiala sfintelor slujbe. Scopul lor era şi este îndoit: pe de o parte ele realizeză funcţia latrentică a cultului, iar pe de altă parte, pe cea catehetică sau didactică. Iată, spre exemplu, două din mai multe texte cu conţinut trinitar pe care le întâlnim în Canonul de rugăciune alcătuit de Sfântul Andrei Cariteanul, canon care se cântă în săptămânile I şi V din Postul Mare: *Nedespărţită în fiinţă, neamestecată în feţe, Dumnezeu Te cunosc pe Tine Dumnezeire, una în Treime, ca pe Ceea ce este întocmai cu împărăţia şi întocmai cu tronul;şi strig ţie*

[16] Pr. Prof. Dr. Ene Branişte, *Liturgica specială*, Bucureşti, 1980, p. 89.

[17] Unii teologi apuseni îl identifică cu episcopul Auxewnţiu al Milanului - Vezi *Dictionnaire de Theologie Catholique*, t. I, col. 2585.

cântarea cea mare, ce se cântă întreit între cele de sus[18] sau: *Treime neamestecată, nedespărţită, de o fiinţă; lumini şi lumină, şi trei sfinte şi unul sfânt, este lăudată Treimea, Dumnezeu. Laudă şi preaslăveşte, suflete, viaţă şi vieţi, pe Dumnezeul tuturor*"[19]. Grupele de câte trei psalmi, întâlnite frecvent în rânduiala serviciilor divine, în interpretările liturgice ale Sfântului Simeon al Tesalonicului, au semnificaţii trinitare[20].

Mărturisirea credinţei în Sfânta Treime este condiţia esenţială pentru cel care voieşte să se împărtăşească cu Trupul şi Sângele Mântuitorului Hristos. Mărturisirea acestei credinţe se face în stare de armonie şi iubire: *Să ne iubim unii pe alţii, ca într-un gând să mărturisim*, îndeamnă preotul slujitor, iar corul cântă: *Pe Tatăl, pe Fiul şi pe Duhul Sfânt, Treimea cea deofiinţă şi nedespărţită*[21]. Actul văzut care însoţeşte textul liturgic este *sărutarea păcii*, întâlnită în rânduiala Sfintei Liturghii încă de la jumătatea secolului II[22], act liturgic care în prezent, în tradiţia bizantină s-a restrâns doar la slujitorii sfinţiţi, pentru a se evita mişcarea şi dezordinea în biserică. Momentele importante care urmează sunt: rostirea Simbolului de credinţă, sfinţirea darurilor şi împărtăşirea credincioşilor.

Având in vedere faptul că însăşi Sfânta Liturghie se săvârşeşte după ce s-a mărturisit credinţa în Sfânta Treime, dar şi pe temeiul celorlalte exemple, la care pot fi adăugate şi altele, afirmăm că întregul cult divin ortodox are carecter *teocentric* sau *triadocentric*[23]. Aşa după cum am afirmat, persoanele Sfintei

[18] *Triodul*, ediţia a VII-a, Bucureşti, 1970, p.414.

[19] *Ibidem*, p. 423.

[20] Sfântul Simeon al Tesalonicului, *Despre sfintele rugăciuni*, în vol. *Tractat asupra tuturor dogmelor credinţei noastre ortodoxe...*, traducere de Toma Teodorescu, Bucureşti, 1865-1866.

[21] *Liturghier*, p. 133.

[22] Sfântul Iustin Martirul, *Apologia întâia*, LXV, trad. de Pr. Prof. Olimp Căciulă, în *Părinţi şi Sciitori Bisericeşti*, vol.II, Bucureşti, 1980, p.70.

[23] Pr. Prof. Dr. Petre Vintilescu, *op.cit.*, p. 240.

Treimi sunt preamărite şi separat în rânduielile de slujbă ale Bisericii Ortodoxe.

În imne şi rugăciuni Persoana Tatălui ne apare ca principiu al Dumnezeirii, ca Născător al Fiului ca Purcezător al Duhului Sfânt. El este Ziditorul şi Proniatorul lumii, Stăpânul şi Domnul, şi cel mai adesea invocat ca Părinte sau Tată al nostru. Într-o sinteză desăvârşită, toate acestea sunt cuprinse în prima parte a anaforalei liturgice: *Cel ce eşti*, spune această rugăciune, *Stăpâne, Doamne Dumnezeule, Părinte atotţiitorule cel închinat, vrednic cu adevărat şi drept şi cuvenit lucru este pentru marea cuviinţă a sfinţeniei Tale, pe Tine a te lăuda, ţie aţi mulţumi... Stăpâne al tuturor, Doamne al cerului şi al pământului şi a toată făptura cea văzută şi cea nevăzută, Cel ce şezi pe scaunul slavei şi priveşti adâncurile, Cel ce eşti fără de început, nevăzut, neajuns, necuprins, neschimbat, Tatăl Domnului nostrru Isus Hristos...*[24]

Dumnezeu Fiul este invocat şi preamărit ca Mântuitor al lumii, ca Dumnezeu întrupat, ca Fiu al Sfintei Fecioare şi ca mijlocitor către Tatăl pentru lume. Deşi invocat cel mai des, Fiul nu iese din comuniune cu Tatăl şi cu Duhul Sfânt, ci este *împreună* - slăvit cu Tatăl şi cu Duhul. *Ne închinăm Fiului lui Dumnezeu*, spune Sfântul Ioan Damaschinul, *ca şi Tatălui şi Sfântului Duh*[25]. Motivul principal care stă la baza acestei accentuate prezenţe a Mântuitorului Hristos în cult este întruparea Lui în sânul Fecioarei, act prin care Dumnezeu ni s-a făcut accesibil în limitele maxim posibile nouă. *Sfânta Treime este îndreptată către lume prin figura umană a Fiului lui Dumnezeu şi, prin aceasta, ortodoxia este creştinismul, (adică) credinţa în Hristos şi viaţa în El... Ortodoxia este creştinismul, adică credinţa în Hristos cel întrupat, care trăieşte în Biserica Sa, şi toată viaţa Bisericii este o comuniune*

[24] *Liturghier*, p.196-197.

[25] Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica*, IV, 3, trad. de Pr. D. Fecioru, Bucureşti, 1938, p. 237.

nemijlocită cu El[26]. Acestea toate au determinat pe unii să spună despre cultul ortodox că este un cult prin excelenţă *hristocentric*[27].

Persoanele Sfintei Treimi, însă, nu se umbresc una pe alta, ci se revelează reciproc. În anafora liturgică a Sfântului Vasile cel Mare, la care ne-am referit şi mai sus, se spune că Iisus Hristos este *Mântuitorul nostru, nădejdea noastră, care este chipul bunătăţii Tale (al Tatălui), pecete asemenea chipului, care întru Sine te arată pe Tine, Tată, Cuvânt viu, Dumnezeu adevărat, înţelepciune mai înainte de veci, viaţă, sfinţire, putere, Lumina cea adevărată*[28]. Ceea ce Evanghelia menţionează lapidar când spune: *cel ce m-a văzut pe mine a văzut pe Tatăl* (*Ioan* 14,9) este reluat clar şi amănunţit de textul liturgic. Dar nu numai Fiul ne descoperă pe Tatăl şi pe Duhul Sfânt, ci şi Tatăl descoperă pe Fiul şi pe Duhul Sfânt, iar Duhul Sfânt descoperă pe Tatăl şi pe Fiul.

Persoana Duhului Sfânt este tot atât de prezentă în cultul divin ortodox ca şi persoana Fiului. Nu vom insista asupra acestui aspect întrucât el a fost dezbătut în cadrul unei întruniri asemănătoare[29], ci vom spune doar că din ziua cincizecimii şi până la sfârşitul veacurilor, Biserica este plină de Duhul Sfânt, Duhul adevărului.

3. Teocentrismul cultului divin ortodox afirmat de iconografie

Intre cuvântul Evangheliei, cultul divin şi icoană există o relaţie foarte strânsă[30], fiecare din cele trei punând în lumină pe celelalte două. Cultul şi iconografia, ambele înrădăcinate în evan-

[26] S. Bulgakov, *Cerul pe pământ*, trad. de St. Dobra, în rev. *Raze de lumină*, V, nr.1, p. 33, la Pr. Prof. Dr. Ene Branişte, *Liturgica generală*, p. 53.

[27] Pr. Prof. Dr. Ene Branişte, Op.cit, p. 53.

[28] *Liturghier*, p. 197.

[29] Studiul s-a intitulat: *Cultul ortodox - spaţiul prezenţei şi lucrării Duhului Sfânt*, în rev. *Dialog Teologic*, I (1998).

[30] Michel Quenot, *Icoana, fereastră spre absolut*, trd. de Pr. Dr. Vasile Răducă, Ed. Enciclopedică, Bucureşti 1993, p. 34.

ghelie, s-au dezvoltat concomitent, aşa încât în prezent formează un întreg. Nu se poate spune că unul dintre aceste elemente este adăugat celuilalt, sau că unul ar putea exista fără celălalt.

În prezent, programul iconografic al bisericilor ortodoxe este bine stabilit şi respectarea principiilor lui generale este absolut obligatorie. În spaţiul liturgic, icoana propovăduieşte, explică şi apără învăţătura şi credinţa. Cu alte cuvinte, prin imaginea sfântă se săvârşeşte aceeaşi lucrare care se săvârşeşte prin intermediul rânduielilor sfinte. Iconografia, ca parte componentă a cultului divin, are caracter teocentric. Chiar şi atunci când în bisericile noastre predomină imagini ale sfinţilor, datorită modului de alcătuire al programului iconografic, teocentrismul nu este pus în umbră, ci afirmat.

Reprezentarea iconografică a lui Dumnezeu-Tatăl este mai rar întâlnită. Motivele care au determinat această situaţie sunt trei: mai întâi, pentru că ereziile anti trinitare nu vizează persoana Tatălui; în al doilea rând, pentru că reprezentarea iconografică a Tatălui, sub chipul unui bătrân poate fi acuzată de subordinaţionism; şi în cele din urmă, pentru că chipul Tatălui este Însuşi Isus. Cele mai reprezentative imagini ale Tatălui sunt cele care redau actul creaţiei: Erminiile bizantine precizează că *cel vechi de zile* este pictat, văzut din faţă ca un bătrân îmbrăcat în veşmânt alb, cu nimb înstelat, ţinând în mâna stângă globul pământesc, iar cu mână dreaptă binecuvântând[31].

Persoana Fiului este cel mai des reprezentată în registrele picturale din biserică: din turla centrală până la baza pereţilor din Sfântul Altar până în pridvor, programul iconografic este plin de prezenţa lui Hristos. De la Iisus cel născut în peştera din Betleem, până la Iisus Judecătorul, pictura bisericească ne prezintă întreaga Evanghelie în culori.

[31] C. Săndulescu - Verna, *Erminia picturii bizantine, după versiunea lui Dionisie din Furna*, ed. Mitropoliei Banatului, Oradea, 1979. p. 375.

Duhul Sfânt este reprezentat ca un porumbel alb, având aripile întinse şi aureolă în jurul capului. Alteori este reprezentat sub chipul limbilor de foc sau ca un râu care curge[32].

Două imagini reprezintă Sfânta Treime: prima dintre ele înfăţişează pe cei trei tineri pe care patriarhul Avram i-a găzduit la stejarul Mamvri; cea dea două îl înfăţişează pe Tatăl sub chipul unui bătrân, având pe Fiul de-a dreapta Sa, în mijloc se află crucea, iar deasupra este înfăţişat Duhul Sfânt, sub chipul unui porumbel[33]. Dimensiunile telogice ale acestor două reprezentări picturale sunt impresionante[34].

Ceea ce afirmă şi susţine caracterul teocentric al cultului este reprezentarea picturală de pe bolta turlei centrale a bisericilor ortodoxe, numită *Pantocratorul* (Atotţiitorul), care prezintă bustul Mântuitorului Hristos binecuvântând cu mâna dreaptă, iar sub braţul stâng ţinând Evanghelia. Acolo în bolta centrală Hristos nu este izolat, ci este întors spre lume, *scrutând adâncul inimilor celor adunaţi la un loc*[35]. El caută totodată spre sfinţii pictaţi pe pereţii bisericii. Aşezarea imaginii lui Iisus Hristos Atotţiitorul în bolta centrală, face ca toate manifestările liturgice să se îndrepte nu numai spre Hristos euharistic, ci şi spre Hristos reprezentat în icoană.

4. Sfinţii, îndrumători spre Hristos - Unicul centru.

La cele de mai sus adăugâm şi faptul că în biserică sfinţii înşişi ne îndreaptă spre Dumnezeu, centrul unic al întregii existenţe văzute şi nevăzute. Noi îi cinstim pe sfinţi, fără ca ei să se constituie în ţinte finale ale manifestărilor noastre de cult, ci prin ei cinstim pe Dumnezeu. În rugăciunea de sfinţire a icoanelor pe care sunt pictate chipurile sfinţilor se spune: *Doamne Dumnezeule...*

[32] *Ibidem*, p. 332.

[33] *Ibidem*, p. 346.

[34] Paul Evdokimov, op. cit., p. 253-258.

[35] Michel Quenot, op. cit., p. 90.

care şi acum chipurile şi asemănările sfinţilor plăcuţi ţie nu le lepezi, ci le primeşti, pentru ca robii tăi credincioşi, privind la ele, să Te preamărească pe Tine, care i-ai preamărit, şi să se nevoiască a fi următorii vieţii şi faptelor prin care aceia s-au învrednicit a dobândi harul Tău şi împărăţia Ta...[36]. Noi îi cinstim pe ei, iar ei la rândul lor preamăresc pe Dumnezeu şi se roagă pentru noi.

Două din cele mai importante personaje menţionate în Sfânta Scriptură orientează întreaga umanitate spre Hristos: Sfântul Ioan Botezătorul şi Maica Domnului. Pe când Ioan boteza mulţimile în apele Iordanului, Mântuitorul a venit la el. Şi, deşi mulţimile erau atrase de personalitatea Sfântului Ioan, el nu arăta spre sine, ci spre Hristos: *Iată Mielul lui Dumnezeu, cel care ridică păcatul lumii* (*In* 1,29). La nunta din Cana Galileii, Maica Domnului le spune celor care slujeau la mese: *Faceţi orice vă va spune!* (*In* 2,5). De atunci Ioan Botezătorul şi Maica Domnului orientează umanitatea permanent spre Hristos. Din acest motiv şi în icoană Maica Domnului nu apare singură, ci purtând pe Pruncul Iisus pe un braţ, iar cu celălalt arătând spre El. Prin pilda vieţii şi prin puterea lor în rugăciune, toţi sfinţii ne adună în jurul lui Hristos, acum *ca în ghicitură*, iar mai apoi faţă în faţă.

5. În loc de concluzii

În încheierea acestei expuneri vom spune că atunci când ne-am gândit ne referim la teocentrismul cultului divin, numai din perspectivă ortodoxă am pornit de la ideea că în relaţiile inter-teologice şi inter-bisericeşti nu trebuie să arătăm numai ce lipseşte unuia sau altuia, ci şi ceea ce avem şi putem oferi spre o mai bună cunoaştere reciprocă. Pe de altă parte, dacă privim prin prisma Parabolei fiului risipitor (*Lc* 16), vom vedea că cel ce unifică este tatăl, iar cei predispuşi la dezbinare şi risipire sunt fiii, aşa încât teocentrismul cultului divin este element unificator.

Pr. Viorel SAVA

[36] *Molifitelnic*, Bucureşti 1998, p. 558.

Résumé

L'étude intitulé *Le caractère théocentrique de la liturgie divine* présente, dans la première partiè, les traites fondamentaux de la vie liturgique orthodoxe. ces traits montrent, d'une part, qu'entre la tradition liturgique de l'Eglise primaire et celle d'aujourd'hui on a gardé une liaison continue, et d'autre part, ils individualisent la tradition ortodhoxe dans la vaste contexte des autres confessions chrétiennes.

Dans la deuxième partie de cet ouvrage on a mis en evidence trois idées fondamentales:

a) le théocentrisme de la liturgie divine orthodoxe illustré par des hymnes et des prières;

b) l'iconographie ortodoxe confirme et soutient le caractère théocentrique du culte divin;

c) dans la liturguie divine, les saints nous dirigent vers Dieu le centre unique de l'existence entière.

La conclusion de cet ouvrage est que, dans les relations des Eglises, le thèocentrime de la liturgie divine représente l'élément unificateur.